

PAPER DETAILS

TITLE: Kadınlarla mülakat yapmak

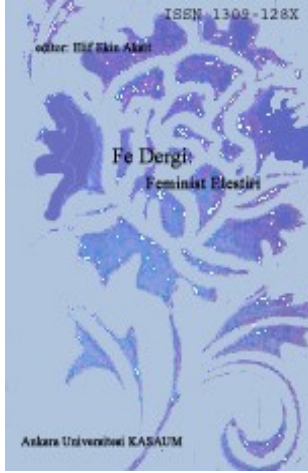
AUTHORS: Meral Salman YIKMIS

PAGES: 95-107

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/938028>

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM

Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 7, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Kadınlarla Mülakat Yapmak

Meral Salman Yıkılmış

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 9 Haziran 2015

Bu makaleyi alıntılanmak için: Meral Salman Yıkılmış, “Kadınlarla Mülakat Yapmak” *Fe Dergi* 7, no. 1 (2015), 96-107.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/13_8.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Kadınlarla mülakat yapmak

Meral Salman Yıkmaş*

Bu makalede saha çalışması ve sözlü tarih çalışması tecrübelerimden yola çıkarak aklıma takılan metodolojik bir sorunun yani “mülakatlar esnasında kadın araştırma özneleri nasıl konuşuyor?” sorusunun izini sürmeyi amaçlıyorum. Bunun için ilk olarak tahakküm, farklılık ve edimsellik açısından toplumsal cinsiyet ve dil arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmalara kısaca değiniyorum. Ardından, toplumsal cinsiyetin sabit değil ilişkisel bir kategori, dil ile ilişkisinin ise konumsal ve durumsal olduğunu dikkate alarak saha araştırması tecrübelerime odaklanıyorum. “Mülakatlar esnasında kadınlar nasıl konuşuyor” sorusuna verilebilecek her yanıtın kısmi olacağı bilgisiyle soruya verilecek cevaplardan ziyade sorunun araştırma tecrübelerimdeki izlerini takip ediyorum ve aynı ilçede farklı zaman ve mekânlarda, farklı insanlarla yaptığım iki saha çalışması ve bir sözlü tarih çalışması üzerinde duruyorum. Kadın araştırma öznelerinin üç ifade biçimini- suskunluklarını, çok katmanlı konuşmalarını ve duyguları hakkında konuşmalarını uğrak noktası kabul edip, saha bağlamında araştırmacı ve araştırma özneleri arasında kurulan ilişkileri ve bu ilişkilerin daha geniş toplumsal bağlamı da içeren iktidar boyutunu da analiz etmeye çalışıyorum.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, dil ve konuşma, saha çalışması, mülakat, iktidar ilişkileri

Conducting interviews with women

In terms of the relationship between gender and language, this paper aims at questioning a methodological issue on speech used by women while conducting interviews with them. With this aim, firstly I refer to some approaches which study gender and language from different perspectives such as dominance, difference and performance. Then, arguing that gender is not a static but a relational category and its relationship with language is positional and situational, I focus on my own experiences about conducting interviews. Those interviews were conducted in the same district but at different places and at different times with different people for different studies including two fieldworks and an oral historical study. By focusing on three samples of expressing themselves -silence, complicated speech and talking about feelings- I try to analyze the power relations between the researched and the researcher, enclosed within broader social context.

Keywords: Gender, speech and language, fieldwork, interview, power relations

Giriş

Saha çalışması araştırmacının hem araştırma öznelerini hem de kendini gözlemlediği, sahada kurulan ilişkilerle -bazen eşzamanlı olarak- tahakküm, işbirliği, çatışma, korku, umut, yüzleşme gibi çeşitli durum ve duyguları tecrübe ettiği, zorlu bir aşama. ÖzdeşünümSELLİĞİN söz konusu olduğu böylesi bir tecrübe araştırmacıyı kaçınılmaz olarak dönüştürüyor. Bazen de yaşanan dönüşüm kendini yeni sorular şeklinde gösteriyor. Bu makalenin amacı, aynı ilçede gerçekleştirdiğim saha çalışması ve sözlü tarih çalışması tecrübelerimden yola çıkarak, inat ve itina ile aklıma takılan bulanık bir metodolojik sorunun izini sürmek: Saha çalışması sırasında mülakat, derinlemesine mülakat gibi tekniklere başvurulduğunda araştırma öznesi olan kadınlar nasıl konuşuyor?

Şüpheli bulduğum ya da henüz doğru ifadesini bulamadığım sorunun izini sürmek, benim gibi toplum dilbilimci olmayan ya da toplum dilbilim çalışmalarına aşina olmayan biri için cüret gerekirse de pratikten çıkan bu sorudan kaçamıyor olmak makalenin yazılma sebebi. İlk saha çalışması tecrübem, yüksek lisans tezim için uzun yıllardır düzenlenen bir Alevi-Bektaşî etkinliğinin dönüşüm sürecini araştırma konusu olarak seçmemle başladı.¹ Bu çalışma için aynı inanca sahip olmakla birlikte, ritüellerinde çeşitlilik gösteren, farklı şehirlerden, ilçelerden, köylerden gelip etkinlik için bu ilçede buluşmuş, çoğunluğu alt-orta sınıf olmak üzere farklı sınıflardan, farklı eğitim seviyelerine ve mesleklere sahip, farklı yaşlardan kişilerle mülakat yaptım. Cinsiyet

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

körü olarak başladığım çalışmada toplumsal cinsiyet benim için sadece demografik bir kategori idi. Sahada mülakat yaparken içeriden bir araştırmacı olarak yıllarca sesi duyulmayan ya da itina ile duymazdan gelinmiş heterojen bir topluluğun üyeleri ile konuşmak gibi bir kaygıya sahiptim fakat deneyimsizdim. İlçeye başka bir şehirden gelmiş bir grup kadınla mülakat yapmaya çabalayıp, onların baş edemediğim suskunluklarıyla karşılaşmak çalışmanın en sarsıcı tecrübelerinden biri oldu.

Aynı ilçede yaptığım diğer araştırma yüzyıllardır inananlarınca kutsal kabul edilen bir ailenin günümüzde kutsiyetini koruması ve yeniden üretmesi üzerine bir etnografik çalışmaydı.² Ailenin tüm üyelerinin kutsal kabul edildiği ama kutsiyetin sadece erkekten aktarıldığı babasoylu bir aile üzerine araştırma yaptığım için toplumsal cinsiyet çalışmanın önemli bir kısmını oluşturuyordu. Toplumsal cinsiyetin çalışmanın merkezinde olduğunu ise kadın araştırmacı olduğum için kendimi ailenin kadınlarının yaşam alanlarında, ev içlerinde bulunca anlayabildim; kadın oluşum etnografik çalışmamı ve sınırlarını belirleyen en önemli etkenlerden biriydi. Ailenin tanışma imkânı bulduğum kadın üyelerinin çoğu ile birden fazla derinlemesine mülakat yapabildim. Ailenin kutsal kabul edilen ama kutsiyetini çocuklarına aktaramayan kadınları mülakatlar esnasında suskun değillerdi. Üstelik görüşme fırsatı bulabildiğim orta yaş ve üstü, geleneksel değerlerine bağlı kadınlar çok katmanlı ve çokanlamlı, kısa süren sessizliklerle, gülüşlerle ya da anlam bozmalarla dolu, zengin ve zor bir dil sunuyorlardı.

Yine aynı ilçede yaptığım üçüncü çalışma bir sözlü tarih çalışmasıydı ve bu ilçede erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşen bir olayı hatırlayabilecek çoğu seksen yaş üstü kişilerle görüşmeler yaptım.³ O döneme dair kişisel tanıklığı olan az sayıda insan bulabilmişim ama kadınlarla yaptığım görüşmeleri erkeklerle yaptığım görüşmelerden daha verimli bulduğumu kendime itiraf ettiğimde, bunun nedenini de fark ettim: Görüşme yaptığım erkekler, kendilerini merkeze alarak sadece olayı anlatırken, kadınlar olayı, olayın öncesini ve sonrasını ayrıntılı biçimde anlatıyor, duygularını, çevrede olup bitenleri, konuşulan ve hissedilenleri de anlatılarına dahil ediyorlardı.

Aynı ilçede farklı dönemlerde farklı kadınlarla yaptığım mülakatlar bunun için yola çıkmamış olsam da kadınların suskunluğunu, çok anlamlılığı, ayrıntıları ve duyguları takip eden zenginliği ile kendi içlerinde de farklılaşan konuşmalarını işaret ediyordu. Peki dikkatimi çeken neden kadınların konuşmalarıydı, kadınlar kendi içlerinde bile bu kadar farklılaşıpken, mülakat yaptığım kadınların erkeklerden farklı konuştuğunu mu düşünüyordum?

Toplumsal cinsiyet ve dil

Bu sorular benim gündemime araştırmalarım sonucu yerleşmiş olsa da, hâlihazırda toplum dilbilimcilerin, antropologların diğer sosyal bilimcilerin yirminci yüzyılın başından beri toplumsal cinsiyet ve dil ilişkisi üzerine yaptığı çalışmalardan oluşan devasa bir külliyat var. Toplumsal cinsiyet ve dil ilişkisi üzerinden kadın ve erkeğin konuşmasındaki farklılıklara odaklanan erken dönem çalışmalar kadın dilinin erkek diline oranla yetersiz oluşu üzerinde dururken, 1970lerden itibaren bu konuda yapılan feminist çalışmalar tahakküm, farklılık ve dilin edimsel kullanımı temaları etrafında şekilleniyor.

Robin Lakoff, 1973 tarihli “Language and Woman’s Place” (Dil ve Kadınların Yeri) isimli makalesinde güçsüz ve güvensiz toplumsal konumu ile ilişkili olarak kadının dilinin etkisiz olduğunu söyler. Kadınlar dil içerisinde kendilerini güçlü biçimde ifade etmek için gerekli kaynaklardan yoksundur, böylesi bir durum kadınları önemsiz kabul edilen konularda konuşmaya teşvik eder ve kadınlar tereddütlü biçimde konuşur (Lakoff 1973). Lakoff erkeğin dilinin imlenmemiş ve doğal kabul edildiğini, kadının dilinin ise doğal olandan farklı ve etkisiz olduğunu belirtir fakat bu savı Lakoff’un eril önyargılarının olduğuna dair eleştirileri de beraberinde getirir. Deborah Cameron ise tıpkı Simone de Beauvoir’un erkekler ve erkeklerin egemen olduğu kültürler tarafından kadının öteki olarak tanımlandığını belirtmesi gibi Lakoff’un da kadın dili ve doğal dil ayrımı yapmasının politik nedenleri olduğunu söyleyerek, Lakoff’u tahakküm yaklaşımının içine yerleştirir (Cameron 1998, 216).

Tahakküm yaklaşımında konuşma biçimleri erkek egemen toplumsal düzenin tezahürü olarak görülür. Kadının ve erkeğin dil kullanımdaki eşitsizlik erkeğin imtiyazlı konumu ile ilgilidir (Talbot 2003, 474-475). Dale Spender erkeklerin üstünlüğüne dair bir inanışın hakim olduğunu ve hayatımızı erkekler tarafından konmuş kurallara göre inşa ettiğimizi, olayların akışını hayatı anlamlı kılacak şekilde tercüme ederken, pek azımızın bu kuralların keyfi olduğunu fark ettiğini söyler. Spender’a göre gerçekliği inşa eden en önemli faktörlerden biri dildir, dil dünyayı sınıflarken ve düzenlerken gerçekliği manipüle etmenin bir aracıdır. Yapısı ve kullanımıyla dil, dünyamızın farkına varmamızı sağlar fakat dil sistemi, dilin semantik kuralları ve sembolik sistemimizin altında

yatan kurallar erkek yapımıdır. Bu nedenle dünyayı sınıflarken öncül olarak alınan normal, standart insan, erkektir ve eğer başka türlü varsa bu standarttan sapmış olandır (Spender 1980).

Tahakküm yaklaşımı kadın ve erkeklerin konuşmasındaki farklılığı erkek egemen toplumsal düzenle ilişkilendirirken, farklılık yaklaşımı kadın ve erkeğin ayrı alt kültürleri olmasına vurgu yapar. Bu vurgu, tahakküm yaklaşımının kadın konuşmasını ele alırken erkek konuşmasını kadının kurallarından saptığı doğal konuşma olarak belirtmesine bir itiraz olarak okunabilir. Kadının sadece erkekle ilişkisi içinde tanımlanmaması gerektiği, erkeklerden bağımsız olarak da bazı değerleri benimseyip, bazı hedefleri takip edebileceği iddia edilir (Eckert ve McConnell-Ginet 1992, 466). Farklılık yaklaşımı, Daniel Maltz ve Ruth Borker'ın kadın ve erkeğin iki farklı kültürel gruba ait oldukları iddiasından yola çıkar. Kadın ve erkeklerin dili farklı kullandıkları, nedeninin ise oğlan ve kız çocuklarının erkekliğe ve kadınlığa dair bilgileri farklı alt kültürlerde sosyalleşerek edinmesi olduğu belirtilir. Farklılık yaklaşımının en bilinen temsilcisi Deborah Tannen, kadının bağlantı ve yakınlık dilini kullandığını, erkeğin ise statü ve bağımsızlık dilini kullandığını söyler. Kadın ve erkek konuşurken farklı cinsiyet lehçeleri (genderlect) kullanırlar. Kültürel olarak öğrenilip içselleştirilmiş cinsiyet lehçeleri iki farklı toplumsal dünyayı ve farklı konuşma biçimlerini işaret eder. Bildirme, haber konuşması yapan erkekler kamusal (topluluğa yapılan) konuşmalarda daha rahattırlar. Çoğu erkek için konuşma öncelikle bağımsızlığını gösterme ve hiyerarşik düzen içinde statüsü için müzakere etme ve statüsünü koruma anlamına gelir. Bunu genellikle bilgilerini ve becerilerini göstermek, şaka yapmak, hikâye anlatmak gibi sözel performanslarla ifade ederler. Yakınlık, uyum konuşması yapan kadın ise özel konuşmalarda daha rahat hisseder ve kadın için konuşmak bağlantı kurmak ve ilişki için müzakere etmek anlamına gelir (Tannen 1990).

Konuşmak üzerinden toplumsal cinsiyet ve dil ilişkisinin tahakküm ve farklılık yaklaşımlarıyla sınırlandırılmasının verimsiz bulunması, konuşmanın gerçekleştiği bağlamın önemine yapılan vurguyu beraberinde getirir. Ayrıca her iki yaklaşımın varsaydığı gibi kadınlar ve erkekler diye homojen gruplar/kategorizasyonlar yoktur (Eckert ve McConnell-Ginet 2003, 3). Dolayısıyla her iki yaklaşım da ikili toplumsal cinsiyet anlayışına (biyolojik/toplumsal cinsiyet) dayanır ve toplumsal cinsiyetin kendisini problematize etmez. Toplumsal cinsiyet söz konusu olduğunda, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayırımına dayanan model, yani toplumsal cinsiyetin anatomik farklılıklara yüklenen toplumsal, kültürel ve fizyolojik ayrımlar olarak tanımlanması, iki biyolojik cinsiyet ve iki toplumsal cinsiyet varsaydığı için heteronormatif olma tehlikesini de barındırır. Üstelik bu model kadın ve erkek kategorileri arasındaki benzerlikleri ve bu kategorilerin kendi içlerindeki farklılıkları da göz ardı eder.

Toplumsal cinsiyet anlayışının gözden geçirilmesinde iki feminist yaklaşım göze çarpar: İlki, biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyete göre daha sabitlenmiş ve kültürel değişime daha az tabi olduğu görüşüne meydan okuyan ve biyolojik olarak adlandırılanı ve onun toplumsalla ilişkisini gözden geçiren daha detaylı bir yaklaşım. Diğeri ise toplumsal cinsiyet ve dil ilişkisine edimsel olarak bakan toplum dilbilimci ve diğer sosyal bilimciler tarafından da benimsenen biyolojik cinsiyetin kendisinin toplumsal bir inşa olduğunu vurgulayan yaklaşım (McElhinny 2003, 23-24). İkinci yaklaşıma göre, toplumsal cinsiyet ve dil ilişkisinde dilin kendisi (insanların dili farklı durumlara ve kişilere hızla adapte edebilmeleri) toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyetin toplumsal inşasına odaklanmaya olanak sağlar. Toplumsal cinsiyetin sahip olunan bir şeyden ziyade "yapılan" bir şey olması metaforik olarak toplumsal cinsiyetin eylem, performans, meydana getirme olarak görülmesini de beraberinde getirir (McElhinny 2003, 26-27). Tıpkı toplumsal cinsiyet gibi dil de verili kabul edilmez. Etnisite, sınıf, yaş gibi toplumsal kimlikler, anlamlar, aidiyetler, dilin sembolik biçimlerinin değerleri sürekli ve karşılıklı inşa halindedir (Eckert ve McConnell-Ginet 1992, 473).

Bonnie McElhinny toplumsal cinsiyet kimliğinin ve dilin eşzamanlı olarak bağlama göre değiştiğini belirtir. Öyleyse kadın ve erkeğin konuşması arasındaki farklar nelerdir sorusu (ki bu soru ikili toplumsal cinsiyet kategorileri ve toplumsal cinsiyetin sahip olunacak bir şey olduğu fikrine dayanır) yerine kadınların ve erkeklerin benzer ve farklı biçimlerde konuşup konuşmadığı ve bunun ne zaman ve nasıl olduğunu sorusuyla değiştirilir (2003, 29).

Sahada iktidar ilişkileri

Toplumsal cinsiyet sabit değil de ilişkisel bir kategori, toplumsal cinsiyetin dil ile ilişkisi ise durumsal ve konuşsal olarak düşünüldüğünde, araştırmacı ve araştırma öznelerinin etkileşiminin ve bu etkileşimde konuşmanın esas olduğu mülakatların gerçekleştiği bağlama bakmakta fayda var. Böylelikle "mülakatlar esnasında kadınlar nasıl konuşuyor?" sorusu birbiriyle iç içe geçmiş iki mesele etrafında takip edilebilir: Araştırmacının araştırma özneleri ile girdiği etkileşim sonucu ulaşacağı bilgi ve araştırmacı ve araştırma özneleri

arasındaki ilişkinin iktidar boyutu. Diane L. Wolf sahada kurulan iktidar ilişkisini üç boyutuyla belirtir ve mülakatlar esnasında kadınların konuşmaları açısından sahaya bakıldığında Wolf'un belirttiği ilk iki boyut yol gösterici olabilir: 1- Etnisite, sınıf, kentlilik, eğitilmiş olmak gibi kimlik ve aidiyetlerin getirdiği konumlanışların araştırmacı ve araştırma öznesi arasında yarattığı iktidar ilişkisi 2- Araştırma sürecinin getirdiği iktidar 3- Saha çalışmasının ardından bilgiyi yazıya geçirme ve temsiliyet ile ilgili iktidar (Wolf 2009, 374). Sahayı çevreleyen toplumsal bağlamı ve cinsiyet rejimini içeren ilk boyuta, araştırmacının “kurumsal konumlanışı ve sosyal/kültürel kapitali” de eklenebilir (Somersan 2009, 161).

Wolf'un bahsettiği ikinci boyuta paralel biçimde, araştırmacı ve araştırma özneleri arasındaki kurulan ilişki ile ilgili olarak Hande Birkalan Gedik erke dayalı bilen-bilinen, araştıran-araştırılan ilişkisinin hiyerarşiye neden olduğundan bahseder (Birkalan Gedik 2009, 321). Belkıs Kümbetoğlu ise araştırma esnasında, araştırma öznelerinin konumlanışlarındaki eşitsiz, hiyerarşik ilişkiye, ayrıca görüşmeler esnasında otoriter, yönlendirici ve manipülatif iletişime bir sorun olarak işaret eder (Kümbetoğlu 2011, 486-487). Ann Oakley (2003) de bilimsel olarak tarif edilen ve objektif olmak için araştırmacı ve araştırılan arasındaki ilişkiyi soru soran ve cevaplayana indirgeyerek mekanikleştiren, araştırılanı pasifleştiren hiyerarşik, mesafeli ilişkiyi eleştirir ve yerine uzun süreli, açık ve araştırma öznelerinin aktif biçimde dahil olduğu ve güvene dayanan eşitlikçi bir ilişki önerir. İlişkinin eşitlikçi olabileceği konusu tartışmalı olsa da, Oakley'in bahsettiği objektif olma iddiasının her şeyi görmeye muktedir bakışına karşı Haraway (1988) etnisite, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi aidiyet ve kimliklerin dikkate alınmasını gerektiren “konumlandırılmış bilgi” önerisini getirir. Sahada araştırmacının konumlanışının sağlayacağı bakışın, kurulan ilişkilerin ve bu ilişkilerle ulaşılan bilginin sınırlarını tespit edebilmek için araştırmacının kendisini de araştırma özneleri gibi değerlendirmeye çalıştığı özdeşünümsellik bir yol olarak kabul edilebilir. Özdeşünümsellik, araştırmacının konumlandırılmış bilgisinin tespiti olduğu kadar, Necmi Erdoğan'ın belirttiği gibi araştırmacı ve araştırma öznelerinin konumlanışlarındaki farkla ilgili olarak, araştırma öznelerinin anlatıları ile araştırmacının bu anlatılara dair kavramları arasındaki “tekabüliyetlilik” ve “tekabüliyetliliğin” getirdiği boşlukla baş edebilmek için de araştırmacıyı “yerinden edecek” bir sorgulamadır (Erdoğan 2011, 21-22). Öyleyse özdeşünümsellik, makalenin konusu olan sorunun iktidar ilişkileri bağlamında izini sürebilmek açısından da bir imkan olabilir.

Suskunluk

Mülakatlar esnasında kadın araştırma öznelerinin nasıl konuştukları sorusunu saha ve sözlü tarih çalışması tecrübelerimden yola çıkarak takip etmek için sorunun etrafında şekillendiği üç uğrak noktasında duracağım: suskunluk, çok katmanlı konuşmalar ve duyguları konuşmak. Uğrak noktalarının ilki olan suskunluğa değinmeden önce, aynı ilçede (Hacıbektaş) ama farklı mekânlarda, farklı tarihlerde (2004, 2009/2011, 2013) ve farklı insanlarla gerçekleştirdiğim üç çalışmada (iki saha çalışması, bir sözlü tarih çalışması) araştırmacı olarak konumlanışında ortak olan bir nokta yani içeriden araştırmacı olmam üzerinde durmakta fayda var.

Elbette ki içeriden bir araştırmacı olmak tartışmalı bir konu, hele ki toplumsal aidiyetlerin ve ilişkilerin çok katmanlı olduğu günümüzde içeriden ve içeriden olmayan araştırmacılar arasındaki fark, özellikle de veri toplamak ve bilgi edinmek açısından muğlaklaşıyor (Narayan 1993, 272-273; Davies Aull 2002, 182). Yine de, içeriden ve dışarıdan araştırmacı olmanın farklarını da yadsımamak gerekiyor. İçeriden olmanın getirdiği aşinalık duygusu, dışarıdan bir araştırmacının dikkatine ve özenine kıyasla bir tuzak olabilirken, içeriden bir araştırmacı olmak, araştırma özneleri ile bağlantı kurmak açısından kolaylık sağlıyor. Araştırmacı ve araştırma özneleri arasında güven ilişkisini daha çabuk tesis edebiliyor, özellikle de ayrımcılığa uğrayan bir topluluğun üyesi iseniz. İlk saha çalışmamın konusu olarak ilçede düzenlenen anma törenleri ve kültür ve sanat etkinliklerini belirlerken, içeriden araştırmacı olmak gibi hedefle yola çıkmamıştım. Henüz bir yüksek lisans öğrencisi olarak sınırlı gelirim ve kaynaklarım ile destekten ve kurumsal bir aidiyetin getirebileceği nüfuzdan yoksun, çalışma imkânı bulabileceğim alanlardan birini seçmiştim. Araştırma öznelerimin etkinlik ile ilgili fikir, duygu ve tecrübelerini başlangıç noktası olarak kabul ederek, etkinlikleri tarihsel bağlamı içinde ve daha geniş bir perspektiften değerlendirebilmek gibi bir amacım vardı.

İçeriden araştırmacı olmam iki katmanlıydı, ilki Alevi-Bektaşî topluluğunun bir üyesi olmam, ikincisi ise araştırma yaptığım ilçenin benim memleketim olması. Fakat memleketim olan ilçede yaşamayı hiç tecrübe etmemiş ve kentte büyüüp yaşamış olmak, içinde bulunduğum topluluğun geleneksel değerlerine bağlı olmamak ve bir araştırma yapmak için ilçede bulunmak ama tecrübesiz olmak bu iki katmanlı içeriden olma halini biraz daha çetrefil hale getiriyordu. İçeriden olmak, saha çalışması için ilçe halkı ile kurduğum bağlantıda kolaylık sağlıyordu ama görüştüğüm kişiler tarafından bir araştırmacıdan çok kızları, torunları ve ya da

ilçelerinden biri gibi algılanıyordum. İlçe halkından görüşme yaptığım her yaştan kadın ve erkek, etkinlik hayatlarının önemli bir parçası olduğu için onlara yönelttiğim sorulara cevap vermekten imtina etmiyor, ilçe dışından gelen erkekler ve genç kadınlar ise ilçe halkı kadar rahat olmasa da sorularına cevap veriyordu.

Mülakat yapmayı kabul etseler de, etkinlik için farklı şehirlerden, ilçelerden ve köylerden gelmiş farklı cinsiyet, yaş, meslek, gelir grubundan kişilerle yaptığım görüşmeler nadiren derinlemesine mülakata dönüşüyor, çoğunlukla tek mülakatta kalıyordu. Yarı yapılandırılmış görüşmeye olabildiğince sadık kalmaya çalışsam da, bazen aldığım uzun cevapların gidişatını kontrol etmekte güçlük çekiyordum. Doğru sorular sorup sormadığım konusunda şüphe duyarken bir yandan da yeterince bilmediği kaygısıyla soruları yanıtlamaktan çekinenleri, onların düşüncelerini, hislerini öğrenmekle ilgilendiğime, konuştuğumuz konularda çok ya da az bilmek gibi bir şeyin zaten söz konusu olmadığına ikna etmeye çalışıyordum.

Araştırmanın dönüm noktası çoğunluğu İstanbul'dan gelmiş ama oraya da Malatya, Erzincan gibi illerden göç etmiş on-on beş kişilik bir grup alt-orta sınıfa mensup orta yaşlı ve orta yaş üstü kadının suskunluğuyla karşılaşmam oldu. İlçeye turla gelmiş ve bir Alevi-Bektaşî derneğinin misafirhanesinde konaklayan topluluğa o topluluktan bir kişinin eşik bekçiliği sayesinde erişebildiğim ve onlara ne yapmak istediğimi anlattığım halde, kadınlar benimle konuşmak istemiyor, daha iyi bildikleri gerekçesiyle beni eşlerinin bulunduğu gruba yönlendirmeye çalışıyorlardı.

Kadınların suskunluğu, elbette ki sadece benim karşılaştığım bir durum değil. 1970li yıllarda Shirley Ardener ile “Sessiz Grup Teorisini” (Muted Group Theory) formüle eden Edwin Ardener kadınların suskunluğunu araştırma düzleminde ve toplumsal düzlemde ele alır. Kadınların hem yapılan antropolojik çalışmalarda hem de kültürlerinde temsillerinin olmadığını belirtir. Erkek egemen toplumda kadınların yapısal pozisyonları nedeniyle farklı toplumsal gerçeklikleri vardır ve erkek egemen söylem kadınların gerçekliklerini ya da söylemlerini sözsüz ve sessiz bırakır. Sessizlik kadınların konuşmadığı anlamına gelmez. Dilde kendilerini ifade etme olanağı bulamadıkları için suskun olan gruplar sadece kadınlar da değildir, o topluluktaki tahakküm ilişkileri içinde tabi konumda bütün gruplardır (Ardener 2006). Ardener’in belirttiği gibi kadınların anlamlandırma ve tecrübe etme biçimlerinin temsillerinin olmaması, kendi yaşantılarını ve tecrübelerini bilgi olarak görmeleri karşısında engel olabilir. Kadınların deneyimlerinin bilgisi ve erkekle özdeşleştirilen kurumsal-bilimsel bilgi arasındaki farka Elif Ekin Akşit ve Funda Şenol Cantek de “Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımı” başlıklı çalışmalarında değinirler (Akşit ve Cantek 2011, 539-540). Bu ayrımla ilişkili olarak ilçede geçici olarak bulunan bu kadın grubunun, benimle konuşmayı kabul eden bir üyesi dışında, ilçeye kendileri ile birlikte gelmiş eşlerini bilgi vermeye daha uygun görmeleri,⁴ kendi fikirlerinin, duygularının, tecrübelerinin bilgi olarak kabul edilmiyor ve/veya bunları kendilerinin de bilgi olarak kabul etmiyor ve akademik bir çalışmaya uygun görmüyor oldukları anlamına gelebilir.

Deneyimlerini bir araştırmacıyla paylaşmak, maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle kent hayatında uzun süre Alevi-Bektaşî kimliklerini açık etmemeye çalışarak yaşamayı tecrübe etmiş kadınların, kendilerini ve kimliklerini açıkça ifade etmek konusundaki akıl karışıklıklarının ya da isteksizliklerinin alameti olarak da okunabilir.⁵ “Kızların Sessizliği Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi” isimli çalışmada Elif Ekin Akşit, Kız Enstitülerinin ilk mezunlarının yani “cumhuriyetin Osmanlı İmparatorluğu’na doğmuş ilk kuşağının” cumhuriyetin ilk yıllarında silinmeye çalışılan geçmişin ve kurgulanan yeni geleceğin imkansızlığının çelişkisini taşıyan kadınların hatıralarını yazmak konusundaki sessizliğinden bahseder. Sessizlikleri, bahsi geçen kadınların geçmişi unutup unutmadıklarını ve gelecek projesi olarak modernliği ve okullarının bu doğrultudaki ideallerini benimseyip benimsemediklerini anlamayı imkansız hale getirir. Sessizlik bu imkansızlıkla uyum ve kabullenme kadar direnmeye de işaret eder (Akşit, 2012). Benzer biçimde sessizliğin paradoksal olarak hem güçlülük hem de güçsüzlük alameti olarak yorumlanabileceği üzerine Susal Gal’in uyarısı da dikkat çekicidir. Kadınların kelimelerini duymak, sesini keşfetmek konusundaki teorik hassasiyette, kadının sessizliğinin pasif ve güçsüz olmanın sembolü olarak okunmasına eleştirel yaklaşılmalıdır; sessizlik belirli kurum ve kültürel bağlamlarda farklı anlamlar kazanır ve iktidar ilişkileri içinde sessizlik politik bir karşı çıkış, direniş de olabilir (Gal 1991, 175-176).

Üstelik, araştırma öznelarının araştırmacı ile konuşmayı reddetmesi araştırmacının konumunu alaşağı etme gücüne de sahiptir. Suskunlukları karşısında ne yapacağını bilemediğim kadın grubu susarak ilk defa gördükleri ve bir daha karşılaşmayacakları bir araştırmacının çalışmasının parçası olmayı ve araştırmacıya veri sağlamayı da reddediyorlardı.

Çok katmanlı konuşmalar

İlk saha çalışmamdan yola çıkarak aynı ilçede gerçekleştirdiğim ikinci çalışma doktora tezime olan etnografik bir çalışmaydı. Hem kadınlarının hem de erkeklerinin paylaştığı ama sadece erkeklerin aktarabildiği kan bağına dayalı kutsiyetin getirdiği otorite ile kendilerine bağlı geniş bir Alevi-Bektaşî topluluğuna rehberlik eden babasoylu bir aileyi çalışıyordum. Çok sayıda üyesi bulunan ve farklı iki kola ayrılan bu aile, aile içi evliliklerin getirdiği girift ilişkilerle çekirdek aile olarak tanımlanabilecek daha alt birimlere ayrılıyordu.⁶ Amacım ailenin tarihini, aile üyelerinin aile içindeki konumlanışları, birbirleriyle ve kendilerine bağlı topluluklarla ve ilçe halkı ile ilişkilerini öğrenmek, bu bilgilerden yola çıkarak aileyi ve ailenin kutsiyetinin dönüşümünü çalışmaktı.

İlk çalışmamdan bu yana farklı iki saha çalışmasına daha katılmış, görece daha tecrübeli, doktor adayı bir araştırmacıydım ve saha çalışmasına başlarken ilçede yaşamadığım için kendimi ilçedeki güç ilişkilerinin uzağında hissediyordum. Çalışma esnasında fark edeceğim üzere içeriden bir araştırmacı olmak beni ister istemez güç ilişkilerin içinde konumlandırıyordu ve bu çalışma, kendimden daha üst konumda olan araştırma öznelerini kapsıyordu. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan çözümlerle birlikte ailenin ilçe halkı üzerindeki patrimoniyel otoritesi yerini ilçe halkının aileye duyduğu hoşnutsuzluğa bırakmıştı ve ben içeriden bir araştırmacı olmam sebebiyle farkına varamadan aile ve ilçe halkı arasındaki eski hatıraları barındıran, gerilimli bir ilişkinin içinde konumlanmıştım. Araştırma öznelerim olan aile üyelerinin çalışmamı kabul etmeleri ve yardımseverlikleri büyük bir kolaylık sağlasa da, çalışma ile ilgili konuştuğum ilçe halkından bazı kişilerin açık ya da örtük hoşnutsuzluğu bana bu gerilimi sık sık hatırlatıyordu. Üstelik saha araştırmamın başında hiç hesaba katmadığım bir şey de olmuştu: Kadın oluşum nedeniyle kendimi kadın araştırma öznelerim arasında, onların mekânları olan ev içlerinde bulmuştum.

Aile üyelerinin yaz mevsiminde geldikleri ve akrabaları ve kendilerine bağlı topluluklarla buluştukları evleri sembolik olarak “baba evi” olsa da, pratikte kadınlara aitti. Bunun iki temel sebebi vardı: Evlerin sahibi olan erkeklerin bir kısmının hayatta olmaması, hayatta olanların ise genellikle ev dışındaki, kamusal kabul edilen alanlardaki etkinliklere katılması ve kendilerine bağlı toplulukları ziyaret etmesi. Yaz mevsiminde ilçedeki evlerine dönen ve ailelerinin geleneksel rollerini üstlenen kadınlar evlerini temiz, düzenli tutmak ve evlerine gelen ziyaretçileri ağırlamak, ziyaretçilerin yoğun olduğu dönemlerde evdeki işleri organize edip, evlerinde gönüllü hizmet edenler arasında koordinasyonu sağlamak gibi görevler üstleniyordu. Üstelik sadece ev içlerini düzenlemekle yetinmiyor, saha çalışması esnasında hayranlıkla fark edeceğim üzere domestik hafızaları ile aile tarihini de yeniden üretiyor ve genç nesillere aktarıyorlardı.

Kutsal bir ailenin üyeleri olan bu kadınların öz disiplini, aldıkları eğitim, sahip oldukları bir takım kural ve jestler onları aileden olmayan herkesten farklılaştırıyordu. Tabii bu, ailenin kadınlarının homojen bir topluluk olduğu anlamına da gelmiyordu. Farklı yaşlardan, farklı eğitim düzeylerinden, mesleklerden müteşekkil bu kadınlar, ailelerinin sahip oldukları geleneksel rollere karşı da farklı tutumlara sahipti. Araştırma boyunca aileden yaşları doksan üç ve on beş arasında değişen kırk kadınla tanıştım ve çoğu ile birden fazla kere sohbet etme ve mülakat yapma şansım oldu. Ziyaretçilere alışkın olan ailenin orta yaşlı ve orta yaş üstü kadınları araştırmam konusunda yardımsever davranıyor, beni ailelerinin genç üyelerine benzetiyor ve bir kısmı beni kızları gibi gördüğünü söylüyordu. Sahip oldukları kutsal otorite ebeveyn otoritesini de kapsadığı için bu tavırları şaşırtıcı değildi elbette ama dışarıdan gelmiş bir araştırmacının mahrem kabul edilen alanlardaki varlığını zararsız ya da tanıdık hale getirmeye yönelik bir girişim olarak da yorumlanabilirdi. Belirtmemde fayda var ki, muğlak bir kadınlık kategorisi altında ortaklaşsak da araştırma esnasında bekâr olmam ve bu nedenle yetişkin kabul edilmemem araştırmacı olarak sahamın sınırlarını daraltıyor, kadınlığa dair mahrem kabul edilen bölgelere girmemi zorlaştırıyordu.

Ailenin genç kadın üyeleri genellikle mülakat yapmak konusunda çok istekli değildi. Evlilik, akrabalık, aile ilişkileri ve aile tarihi gibi konularda konuşurken, geleneksel değerlerine ve aile kurallarına muhalefet etmek, başvurdukları kurumsal bilgilerin de yardımıyla onlar için görece kolay görünüyordu. 1985 doğumlu, mülakat yaptığımız esnada on dokuz yaşında bir üniversite öğrencisi olan aile üyesi evlilik üzerine şunları söylüyordu: “Aile içi evliliklere ben çok karşıyım aslında. Soyunun devam etmesi için aile içi evlendirmişler geçmişte ama hastalıklar falan çoğalıyor aile içinde de, o yüzden ben karşıyım. (07.07.2009).” Akraba evliliğinin kalıtsal hastalığa neden olabileceğinin bilgisi geleneksel değerlere ve uygulamalara karşı çıkmasını kolaylaştırıyordu.

Orta yaşlı ve orta yaş üstü kadınlar ise mülakatlar ve sohbetler esnasında çok katmanlı ve zengin bir dil sunuyorlardı. Bir önceki saha çalışmada karşılaştığım suskunluk, onların tercih ettiği bir kendini ifade etme biçimi değildi. Kutsal bir ailenin üyeleri olarak, görüşmelerin kendi mekânlarında gerçekleşmesinin de verdiği güvenle, üstelik geçmişte kendilerine tabi olmuş ilçe halkından bir kişinin onlar hakkında araştırma yaptığı, yani

kendinden üst konumda birileri üzerine çalıştığı bilgisiyle, ailelerinin, aile ilişkilerinin, kendi fikir ve tecrübelerinin bilgi değeri taşıdığına dair bir şüpheleri yoktu. Fakat evlilik, annelik gibi meseleler ya da duygusal olarak kırılgan ya da hassas oldukları konular hakkında konuşurken kısa suskunluklar, gülüşler, art arda birbiri ile çelişebilecek ve dolaylı ifadeler konuşmalarının parçasıydı. Evlilik üzerine konuştuğumuz biri 1946, diğeri 1961 doğumlu, geleneksel ilişkileri sahiplenilen iki kişinin anlattıkları şöyleydi:⁷

Ama şimdiki gençler akraba evliliğine karşı çıkıyorlar. Karşı çıkan da var, çıkmayan da var, hem iyi hem kötü. Diyorlardı ki bize, evleneceksiniz başka yolu yok, tamam diyorduk bizde. Ama hiç a yılanımız, boşananımız da yok. Sakat çocuğumuz da yok, çok güzel değil mi, hep şaşıyorlar bize. (...) Bizim ailenin bir iyi tarafını daha söyleyim, hiç ayrılmak yok, eşlerinden ayrılmak yok. Güzelce mutlu olmaya çalışıyor mutlu olmasa bile (gülüyor) (25.08.2009).

[Ailemizin kadınları] Kendi tercihleri, anlaşılarak evleniyorlar. Öyle bir baskı da yapmıyorlar. Kendimden örnek vereyim [...] Ne ben istiyordum, ne annem istiyordu fakat babam vefat ettikten sonra dedem hiç danışmadan verdi. Kararı o verdi. Gece uyanırdım yatakta oturdum, ağlardım ben ne yapacağım, sevmiyorum diye. Sevmediğin bir insanla nasıl hayatı paylaşırsın ki. Ama eşimin davranışları beni kendine bağladı. Ben ondan hiçbir zaman kötü söz işitmedim, kaba kuvvet görmedim, yani her zaman bana saygılı ve iyi davrandı. Davranışıyla sevdirdi kendisini (10.0.2009)."

Annelik de evlilik gibi dilin karmaşıklılaşıp zorlaştığı meselelerden biriydi. Çocuk doğurmak, özellikle de erkek evlat doğurmak babasoylu bir ailede ailenin devamlılığının sağlanması açısından elzem kabul edilir. Erkek çocuk annesi olmak aile içinde erkeklerle olan ilişkilerde ve kadınların kendi aralarında kurulan hiyerarşik ilişkilerde güç ve itibar sağlar. Bir oğlan ve dört kız annesi olan ailenin en yaşlı üyelerinden biri, sohbetimiz esnasında kendi kız çocuklarının çok iyi olduğunu, kendisine ve eşine iyi baktıklarını ve tüm çocukları erkek olan başka bir aile üyesinin hastalandığında ailesinden kendisine bakacak birini bulamadığını anlatıyordu. Çok sayıda oğlan doğurmuş akrabasıyla kendisini kıyaslaması ve kendi kız çocuklarını olumlaması aslında az sayıda erkek evlada sahip olmanın aile içindeki beklentiler açısından onda yarattığı sıkıntıyı da ifade ediyordu.⁸

Eğitim ve iş ailenin kadınlarının geçmişte büyük engellerle karşılaştıkları, zorluk yaşadıkları konulardı. Cumhuriyetin ilk kuşaklarından olan ailenin kadınları kutsiyetin gerektirdiği sosyal mesafe ve mahremiyet nedeniyle okul gibi kamusal mekanlardan uzak tutulmuş, aldıkları temel eğitimler dışında eğitim görmelerine izin verilmemişti. İlerleyen yıllarda da eğitim görebilen ve ücretli bir işte çalışmak isteyenler ailesinden izin alamamış ya da başka zorluklarla karşılaşmıştı. Kendisi okuma yazmayı evde öğrenmiş ve okula gitmesine izin verilmiş 1918 doğumlu, çalışmam sürerken vefat eden ailenin en yaşlı üyesi, cumhuriyet kurulmadan önceki dönemde ailedeki kadınların eğitim durumu üzerine konuştuğumuzda şunları söylüyordu: "Anam okurdu, okurdu imzasını atamazdı [gülüyor]. Kızlara, eskiden ne kadar şey, ne kızlar okursa cadı olur, mektup yazar başkasına diye, yazıyı öğretmezlermiş, okuturlarmış ama yazı yok. Üvey annem vardı, o da öyleydi, okurdu, imzasını atamazdı." (27.08.2009)

1928 doğumlu başka bir aile üyesi ise kendi eğitim durumunu şöyle aktarıyordu:

Altı yaşına kadar Tokat'taydım. Altı yaşında buraya geldim, burada okula verdiler beni. İlk almadılar beni küçüğüm diye, sonra baktılar iyiyim, okuyacak gibi oldum, o zaman aldılar. O zaman yedi yaşındaydı, bilmiyorum şimdi de öyle mi. Dört sene okudum abim çıkarttı beni, öğretmenim bile geldi buraya, rica etti ama abim razı olmadı. Biraz geniş etliydim, burası küçük yer. Tahsilim o kadar, bir tahsilim olaydı [gülüyor] (16.07.2009).

Öğretmenlik eğitimi gördüğü halde mesleğini yapamayan 1943 doğumlu bir aile üyesi, öğretmen olamayışının nedenlerini anlatıyordu:

Hiç kimse okuyamadı, ben meslek lisesini bitirdim, öğretmen oldum, biçki dikiş öğretmeni, tayinim çıktı. Babam o sırada hastaydı beni gönderemedi. Bundan 35 sene evvel yaşam şartları, ulaşımın zor olması nedeniyle, bir de benim yanı sıra gönderecek kimseyi bulamadığı için, ben hiç öğretmenlik yapamadım. Evlendim, çocuğum çocuğum oldu, bazen diyorum ama keşke çalışsaydım falan diye, emekli olurdum güzel şimdi. Hiçbiri yok şimdi [gülüyor] (06.08.2009).

Yaptığımız mülakatlarda ve ettiğimiz sohbetlerde kadınların babasoylu ve kutsal kabul edilen bir ailenin üyeleri olarak kendi tecrübe ve fikirlerini anlatırken kısa süreli suskunlukları, gülüşleri, tutarsız ifadelerle anlatılarını oluşturmaları ve soruları cevaplarken tercih ettikleri dolaylı ifadeler farklı ve birbiri ile çatışabilen fikirlere, değerlere, duygulara sahip olmalarıyla ilgili olmalıdır. Kathryn Anderson ve Dana C. Jack kadınların yaşamları hakkında konuşurken erkeklerin kültürel yaşamdaki egemen pozisyonlarını yansıtan değer ve kavramlarla kendi tecrübelerinin uyuşmadığı durumlarda kendi gerçekliklerini ifade edecek kavramlarının olmayabileceğini belirtir (Anderson ve Jack 2003, 157). Bu bakımdan, suskunluklar, gülüşler, arka arkaya gelen tutarsız ifadelerle anlam bozma ve hislerini dolaylı yollarla ifade etme ailelerinin sahip olduğu patriyarkal değerlerle örtüşmeyen kendi hayat tecrübelerini tercüme etmelerinin bir yolu olarak görülebilir. Ailede hakim olan değerlerden bağımsız, kendi tecrübelerinin bir dili varsa bile bunu dışarıdan bir araştırmacı ile paylaşım paylaşmayacakları da şüphelidir.

Duyguları konuşmak

Aynı ilçede yaptığım son çalışma, erken Cumhuriyet döneminde ilçede gerçekleşmiş bir olayın yani kutsal kabul edilen dergâhtaki su baskınının hatırlanması üzerineydi. Sözlü tarih çalışması için eşik bekçilerimin yardımı ile o dönemi hatırlayan, görüşebileceğim az sayıda yaşlı kadın ve erkeğe ulaşabildim.⁹ Bu çalışmayı yaptığımda artık doktoramı bitirmiş ve bir üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştım. Yeni statüm çalışmayı neden yaptığımı açıklamakta fayda sağlasa da, hepsi seksen yaş üstü olan araştırma öznelereim gözünde bana bir otorite sağlamıyordu, araştırma öznelereim statülerle pek ilgilenmiyorlardı. Kendilerine yönelttiğim soruları yanıtlamak konusunda istekliydiler ve tıpkı erkekler gibi kadınlar da kendi hatıralarının bilgi olarak kabul edilmesi konusunda bir sorgulamaya girmeden, hafızalarında olaya dair yer edenleri aktardılar. Görüşmelerimiz onların evlerinde, genellikle onların çocukları ve komşularından müteşekkil bir topluluk içinde, sohbet havasında gerçekleşti. Kadınlarla yaptığımız görüşmelerde mülakat yapılan ortam kadar kadınların anlatılarının da kalabalık olduğunu fark etmiştim. Görüşme yaptığım erkeklerin aksine sadece olayı ve olay hakkındaki izlenimlerini değil, o esnada etraflarında olan insanların –komşular, anne, baba, kayınvalide, arkadaşlar- olaya verdikleri tepkileri, hissedilenleri ve konuşulanları da hatırlıyor ve aktarıyorlardı.¹⁰ Örneğin görüşme yaptığım 1931 doğumlu bir kadın şunları söylüyordu:

Tekkeyi su basmış, ben de epey vardım herhalde. O zaman kaç yaşında olduğumu bilmiyorum, okul g örmeyince nerden bileceksin kaç yaşında olduğumu. Su basınca koşuştuk yani üzüldük. Su, boru patlamış, havuz var ya, kanalı, ordan. Koştı millet koştı ama ben onu bilmiyom duvarı açmışlar, ordan su aktı diyorlar ama ben görmedim. Hemen herkes sildi, temizledi.[...] Nasıl millet telaşlandı, korktu, üzüldü (20.08.2013).

1930 doğumlu başka bir kadın da tanık olduğu olayı şöyle aktarıyordu:

Konu komşu dediler ki, benim gibi kızlar, tekke yıkılmış, tekke açılmış. Kaçtık, koştuk, vardık. Dediler ki, kızım girmeyin korkarsınız siz orda cenaze var, korkarsınız. Vardık girdik. Yaşlı adamlar koca mezarı kaldırıp kafalarını sokuyorlardı orda, kurban olayım kokuna, kurban olayım kokuna d iyerekten. Biz de orda varıyorduk böğürlerine bakıyorduk. Neyin kokusu teyze, ebe diyorduk, siz bilmezsiniz pirlerimiz, büyüklerimiz, adamlarımız. Şöyle gidiyordu sırayla, baştaki mezarı çok kaldırdılar, tahtası kalkıyordu, kadınlar gittiler, burcu burcu koku aldılar (21.08.2013).

Yukarıdaki anlatılarda diğer insanlara ve onların duygularına yapılan vurgu, kadınların yaşadıkları çevreyle ve diğer insanlarla ilgili ilişkilene biçimlerine işaret ediyor. Su baskını nedeniyle kapalı ve ziyaretin yasak olduğu kutsal mekânı topluca ziyaret edebilmiş olmaları ve o dönem kamusal mekânlarda tek başına bulunmalarının kabul görmemesi anlatılarını kolektif hale getirmiş olmalıdır. Üstelik erkek egemen bir toplumda duyguların kadına ait görülmesi (Oakley 2003, 251), kadınların duygularını daha kolay ifade etmesini sağlıyor olmalıdır. Yine de, duyguların kolay ve hatta diyalojik biçimde ifade edilmesi bahsi geçen olayın hayatlarında çok hassas ya da kırılğan noktalara temas etmemesiyle yani kişisel bir olay olmamasıyla da ilişkili olabilir. Böylelikle görüşme yaptığım kadınların anlatılarında olaylar duygulardan bağımsız olmadığı gibi, olayın

merkezinde sadece kendileri değil, olayı birlikte tecrübe ettikleri diğer kişiler de yer alıyordu. Hem duyguların hem de diğerlerini anlatıya dahil eden ayrıntıların zenginliği kadınların anlatılarını diyalojik hale getiriyordu.

Sonuç

Farklı araştırmalar için aynı ilçede ama farklı mekânlarda ve zamanlarda, farklı yaş, meslek, etnik kimlik ve sınıftan araştırma özneleri ile yaptığım mülakatlar araştırılan ve bilen/bilinen ilişkisi ve bu ilişkinin kaçınılmaz mesafesi içinde; yaş, sınıf, eğitim, meslek gibi pek çok aidiyet ve kimlikle etkileşerek farklı biçimler alabiliyordu. Tüm bu farklılıklar içinde “mülakatlar esnasında kadınlar nasıl konuşuyor?” sorusuna verilebilecek her cevabın kısmi olabileceğinin de bilgisiyle amacım, soruya cevap bulmaktan ziyade kendi saha çalışması tecrübelerimde sorunun izini sürmektir.

Saha çalışmalarında ve sözlü tarih çalışmasında yaptığım mülakatlarla sınırladığım ve gündemimde yeni olan soru, toplum dilbilimcilerin ve diğer toplum bilimcilerin zaten çok uzun zamandır mesele ettiği bir konuydu. Kadınların nasıl konuştuğu, dili nasıl kullandığı konusunda tahakküm yaklaşımı iktidar ilişkilerine, özellikle de erkek egemen ilişkilere vurgu yaparken, farklılık yaklaşımı kadınların ve erkeklerin sosyalleşme, ilişkilene ve dili kullanma biçimlerinin farklı olabileceğini belirtiyordu. Edimsel yaklaşım ise ilk iki yaklaşımın toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmalarının sabitleyici, homojenleştirici ve heteronormatif özelliklerine eleştiri getiriyordu. Sınıf, etnisite, yaş gibi aidiyet ve kimlikleri de dikkate alarak, bağlamı içerisinde dilin ve toplumsal cinsiyetin eşzamanlı inşa edildiğini söylüyordu.

Toplumsal cinsiyetin sabit değil, ilişkisel bir kategori, dille ilişkisinin ise durumsal olduğu dikkate alındığında mülakatların gerçekleştiği bağlama ve bu bağlam içerisinde araştırmacı ve araştırma öznelerinin ilişkileneyle üretilen bilgiye, ilişkilene biçimlerine, kaçınılmaz olarak da ilişkilenemelerinin iktidar boyutuna özdüşünümsel açıdan bakmak gerekiyordu. Üç çalışmada da yapılan mülakatlar çeşitlilik gösteriyordu ama aralarından üç konuşma, kendini ifade etme biçimi çok dikkat çekiciydi ve makalenin uğrak noktaları oldular. Bunlardan ilki olan suskunluk, erkek egemen değerlerin hakim olduğu dilde kadınların kendi gerçekliklerini ifade etme fırsatı bulamamalarının, dilde temsillerinin olmamasının ifadesi olabileceği gibi, araştırmacı araştırılan ilişkisinin eklemlendiği iktidar ilişkilerine karşı bir itiraz anlamına da gelebilirdi. Saha çalışmasında araştırmacı ve araştırma öznesi arasındaki etkileşiminin esas olduğu düşünüldüğünde, suskunluğun getirdiği reddediş araştırmayı tahrir etme gücüne sahipti. İkinci uğrak noktası olan çok katmanlı konuşmalarla, patriyarkal değerlerin hâkimiyetini üzerlerinde henüz büyük oranda koruduğu, kutsal kabul edilen bir ailenin orta yaş ve üstü kadınlarıyla yaptığım mülakatlarda karşılaştım. Kısa suskunluklar, gülüşler, çelişen ifadeler ve dolaylı yollardan anlatmayı içeren çok katmanlı konuşmaları, patriyarkal değerlerle çelişebilen tecrübe ve duyguların tercümesi olarak okumak mümkündür. Bu konuşma biçimi eleştirel bir duruş ya da karşı çıkış anlamına gelmiyordu, zaten dışarıdan bir araştırmacının varlığının konuşmacılar açısından eleştirel bir duruşa izin vereceği de şüpheliydi. Üçüncü uğrak noktası, duyguları konuşmak, ilçede erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş bir olayı hatırlayabilen seksen yaş üstü kadın araştırma öznelerinin anlatılarının en dikkat çekici yanlarından biriydi. Anlatılarda diğer insanlara yer verilmesi, ayrıntıların ve duyguların zenginliği, mülakat yaptığım kadınların kendileri, diğerleri ve çevreleri ile ilişkilene biçimlerine dair de fikir veriyordu. Cinsiyetlendirilmiş mekânlar olarak kamusal alanlarla kurdukları ilişkinin bireysel değil kolektif olması, üstelik duyguların, duyguları konuşmanın kadınlara ait görülmesi anlatılarını biçimlendiren önemli etkenlerdi.

Sonuç olarak, mülakatlar esnasında araştırma öznesi kadınların nasıl konuştuğu sorusu ancak araştırmacı ve araştırılan arasında kurulan ilişkinin iktidar boyutu ve cinsiyet rejimini içeren toplumsal bağlam dikkate alınarak değerlendirilebilir ve soru olası pek çok cevabı içinde barındırır.

¹The Role of the Memorial Ceremonies of Hacı Bektaş Veli in Alevi Identity Construction, 2005 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan yayımlanmış yüksek lisans tezi.

²The Persistence of a Sacred Patrilineage in Contemporary Turkey: An Ethnographic Account on the Descendants of Hacı Bektaş Veli, the Ulusoy Family 2012 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan yayımlanmış doktora tezi. Metinde çok katmanlı konuşmalar üzerine verdiğim mülakat örneklerini doktora tezinin saha çalışması esnasında gerçekleştirdim.

³“Bireysel Bellekten Kolektif Belleğe: Dergâhı Su Basınca” değerlendirme aşamasında makale. Metinde duyguları konuşmak ile ilgili verdiğim örnekleri bu çalışma için gerçekleştirdiğim sözlü tarih mülakatlarından aldım.

⁴Aynı misafirhanede -çoğu suskun kadın grubunun eşlerinden müteşekkil- erkek grubunun yanına gittiğimde grubun üyeleri kadınların aksine mülakat yapmayı kolayca kabul ettiler ve mülakatlar esnasında sorularına çekinmeden yanıt verdiler.

⁵Alevi-Bektaşî örgütlenmelerinin çoğaldığı ve Alevi-Bektaşî kimlik politikalarının aktif biçimde yürütüldüğü 1980li yılların sonundan ve özellikle 1990ların başlarından itibaren Alevilik-Bektaşîlik üzerine konuşmak görece kolay bir hale geldi. Uzun yıllar boyunca kendi topluluklarının dışında kimliğini ifşa etmeme çabasını kadın ve erkek pek çok Alevi-Bektaşî tecrübe ettiği halde, bahsi geçen suskun kadınların eşlerinin içinde bulunduğu erkek grubu Alevilik-Bektaşîlik üzerine konuşmakta bir sıkıntı çekmiyordu. Örneğin bu gruptan Malatyalı ve İstanbul’da yaşayan bir emekli işçi, ilçe halkı ve diğer ziyaretçilerle ilişkileri üzerine konuşurken şunları söylüyordu: “Diğer ziyaretçilerle ilişkimiz çok iyi. Nerde görsek merabalaşıyoz, tokalaşıyoz. İşte yine Hacıbektaş hakkında, türbenin bakımsızlığı hakkında, temizliği hakkında, su hakkında. Diyanet’ten bize pay ayrılısın, dede aylığa bağlansın niye hoca aylığa bağlanıyo da dede bağlanmasın? ...”. Alevi dedeler ile ilgili söyledikleri Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2009 yılından itibaren dönem dönem gündeme getirdiği “Alevilik Açılımının” içeriğine denk düşse de, 2004 yılında yapılan bu görüşmede anlatıcı 1960lı yılların başlarında CHP öncülüğünde Diyanet İşleri Başkanlığında Alevilerin de temsil edilmesi girişimine gönderme yapıyor. Alevi-Bektaşî inancını ve kimliğini tecrübe edişlerindeki ortaklıklara rağmen erkeklerin konuşkanlığına karşın kadınların suskunluğu yine kadınların temsiline olup olmaması ve deneyimlerinin bilgi olarak kabul edilip edilmemesi meselesine dayanıyor.

⁶On dokuzuncu yüzyıl sonlarından 2010 yılına kadar, evliliklerle aileye katılanlar da dahil aile 222 kişiden oluşuyordu ve 2010 yılında ailenin 167 üyesi hayattaydı. Saha çalışması sırasında elli sekiz aile üyesiyle tanıştım, mülakat yapamadığım aile üyeleriyle de sohbet ederek onlardan bilgi aldım.

⁷Mülakat yaptığım 1946 doğumlu kişi ilkokul mezunu, evli, iki çocuğu olan ve ücretli bir işte çalışmıyor. 1961 doğumlu kişi ise lise mezunu, evli, üç çocuğu var ve ücretli bir işte çalışmıyor.

⁸Sohbet ettiğimiz kişi 1925 doğumlu, ilkokul üçüncü sınıfa kadar eğitime devam edebilmiş, dul ve dört çocuklu, ailenin en yaşlı üyelerinden biridir. Doktora tezi için saha çalışması esnasında alınmış notlardan, 23.07.2010.

⁹Değerlendirme aşamasındaki bir makalenin konusu olan bu çalışma için 2013 yılında 1919 ve 1932 tarihleri arasında doğmuş on beş kişi ile görüşme yaptım. Görüşme yaptığım kişilerin beşi kadındı ve 1919 ve 1931 yılları arasında doğmuşlardı.

¹⁰Kadınların anlatılarındaki duyguların zenginliği ve kendileri dışındaki insanlara, onların olay esnasındaki tepkilerine dikkat etmeleri konusundaki ilgim, görüşme yaptığım erkeklerin anlatılarına kıyasla oluştu, örneğin görüşme yaptığım bir erkek olayı şöyle anlatıyordu: “Çarşıya mı çıktık ne ettik, dediler tekkeyi su basmış, millet bütün toplandı. Tabii gençleri hevesi olanlar girdi içeri, o basamaklardan aşağı indik, çizmemizi giydik, çizmenin içi de su doldu. Tenekeleri aldık, oluk yaptılar hususi, aldık döktük, su çoktu (21.08.2013).”

Kaynakça

- Akşit, Ekin Elif. *Kızların Sessizliği Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).
- Akşit, Ekin Elif ve Cantek Şenol, Funda. "Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar," *Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan 2. Cilt* ed. Serpil Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 535-561.
- Anderson, Kathryn and Jack C., Dana. "Learning to Listen Interview Techniques and Analyses," *The Oral History Reader* ed. Robert Perks & Alistair Thomson (London & New York: Routledge, 2003), 157-171.
- Ardener, Edwin. "Belief and the Problem of Women and the 'Problem' Revisited," *Feminist Anthropology A Reader* ed. Ellen Lewin (Malden, Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 47-65.
- Birkalan-Gedik, Hande. "Türkiye'de Feminizmi ve Antropolojiyi Yeniden Düşünmek: Feminist Antropoloji Üzerine Eleştirel Bir Deneme," *Cogito Feminizm YKY*, 58 (2009): 285-338.
- Cameron, Deborah. *The Feminist Critique of Language: A Reader* ed. Deborah Cameron (London & New York: Routledge, 1998).
- Davies Aull, Charlotte. *Reflexive Anthropology a Guide to Researching Selves and Others* (London & New York: Routledge, 2002).
- Eckert, Penelope and McConnell-Ginet, Sally. "Think Practically and Look Locally: Language and Gender as Community-Based Practice," *Annual Review of Anthropology*, 21 (1992): 461-490.
- Eckert, Penelope and McConnell-Ginet, Sally. *Language and Gender* (New York: Cambridge University Press, 2003).
- Erdoğan, Necmi. "Yoksulları Dinlemek" *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, ed. Necmi Erdoğan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 13-28.
- Gal, Susan. "Between Speech and Silence" *Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminist Anthropology in the Postmodern Era*, ed. Micaela Di Leonardo (Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press, 1991), 175-203.
- Haraway, Donna. "Situated Knowledge: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspectives," *Feminist Studies*, 14 no.13 (1988): 575-599.
- Kümbetoğlu, Belkıs. "Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar," *Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan 1. Cilt* ed. Serpil Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 475-504.
- Lakoff, Robin. "Language and Woman's Place," *Language in Society*, 2 no. 1 (1973): 45-80.
- McElhinny, Bonnie. "Theorizing Gender in Sociolinguistics and Linguistic Anthropology," *The Handbook of Language and Gender* ed. Janet Holmes and Miriam Meyerhoff (Blackwell Publishing, 2003), 21-42.

- Narayan, Kirin “How Native is a Native Anthropologist?” *American Anthropologist New Series*, 95 no.3 (1993): 671-686.
- Oakley, Ann. “Interviewing Women,” *Turning Points in Qualitative Research Tying Knots in a Handkerchief* ed. Yvonna.S. Lincoln, Norman.K. Denzin (New York & Oxford: Altmira Press, 2003), 243-265.
- Somersan, Semra. “Bir İktidar Türü Olarak Araştırma Üzerine Düşünceler,” *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçe Ertuğrul (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 161-170.
- Spender, Dale. *Man Made Language* (London & New York: Routledge, 1980).
- Talbot, Mary. “Gender Stereotypes: Reproduction and Challenge,” *the Handbook of Language and Gender* ed. J.Holmes&M. Meyerhoff (Blackwell Publishing, 2003), 468-486.
- Tannen, Deborah. *You Just Don't Understand* (New York: Ballantine Books, 1990).
- Wolf, L. Diane. “Saha Çalışmasında Feminist İkilemler,” *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 372-442